

Punakoneen telaketjujen alta sen kaatajaksi Neuvostojääkiekon kuva Suomessa

Hannu Salmi

 <https://orcid.org/0000-0001-8607-6126>

Markku Jokisipilä

”Useat moskovalaiset ovat tänä vuonna ensi kertaa nähneet jääkiekkoi-
lua”, uutisoi *Suomen Sosialidemokraatti* 20. maaliskuuta 1946. Toinen
maailmansota oli päättynyt, ja Neuvostoliitto ja länsivallat olivat juuri
yhdessä taistelleet Saksan kukistamiseksi. Taistelu oli tauonnut, ja itä ja
länsi saattoivat kohdata urheilukentällä. *Sosialidemokraatti* totesi edel-
leen, että Neuvostoliitossa lajia kutsuttiin ”kanadalaiseksi jääkiekoksi”,
sillä ”tavallinen jääkiekkoilu on sama kuin meillä jääpalloilu”. Juuri jää-
palloloppuottelun jälkeen kiekko oli pudotettu ensi kertaa jäähän, näy-
tösluonteisesti. Uutinen päättyi tulevaisuutta ennakoiden: ”Jääkiekolla
tulee olemaan suuret mahdollisuudet tulevaisuudessa Neuvostoliitossa.”
Seuraavat vuosikymmenet osoittivat toteamuksen visionäärisyyden.

Suomessa jääkiekkoa oli nähty jo 1800- ja 1900-lukujen taitteesta
lähtien, mutta toden teolla pelaaminen alkoi 1920-luvun lopulla. Kan-
sainvälisen jääkiekkoliiton jäseneksi Suomi liittyi vuonna 1928 (Linde-
gren 2012, viii–ix). Neuvostoliitto integroitui kiekkoilevan maailman
piiriin pientä naapuriaan myöhemmin, mutta se nousi nopeasti pelin
suurvallaksi. Alku oli vakuuttava, sillä ensimmäisessä maaottelussaan
vuonna 1951 Neuvostoliitto voitti Saksan demokraattisen tasavallan

maalein 23–2. Maailmanmestaruuskilpailuihin se osallistui ensi kerran Tukholmassa vuonna 1954 ja otti heti mestaruuden Arkadi Tšernyšovin alaisuudessa. Neuvostoliiton ylivoima jääkiekossa vakiintui 1960-luvulla, kun Anatoli Tarasov ja Arkadi Tšernyšov johdattivat maajoukkueensa yhdeksään peräkkäiseen maailmanmestaruuteen vuosina 1963–1971. Heidän jälkeensä menestys jatkui, ja Neuvostoliitto voitti kahdeksan mestaruutta vuosina 1973–1983. Samalla vahvistui mielikuva koneen kaltaisesta varmuudesta: punakone toimi tehokkaasti ja ylivoima oli musertavaa. Eurooppalaisista joukkueista ei ollut sille enää vastusta. NHL-ammattilaisia vastaan 1970-luvulla pelatuissa otteluissa neuvostoliittolaiset osoittivat kehittäneensä pelinsä vähintäänkin samalle tasolle lajia vuosikymmenet mielin määrin hallinneiden ja itseään sen ainoana huippuosaajina pitäneiden kanadalaisten kanssa.

Tämän luvun tavoitteena on analysoida neuvostoliittolaisen jääkiekon kuvaa Suomessa: mitä *punakone* tarkoitti, millaisia ominaisuuksia siihen liitettiin ja millä tavalla Suomen ja Neuvostoliiton suhteet heijastuivat punakoneen mediakäsittelyyn. Jääkiekon kautta avautuu näkökulma kylmän sodan aikakauden arkipäivään. Millaisia ajatuksia ja tunteita punakone herätti? Tarkastelun pääpaino on 1960–1990-lukujen aineistossa, mutta ulotamme pohdinnat aikarajauksen yli saadaksemme näkyviin myös punakoneen muiston ja vaikutuksen Neuvostoliiton romahduksen jälkeen. Lähdeaineistona ovat Kansalliskirjaston digitoimat sanoma- ja aikakauslehdet sekä *Helsingin Sanomien* digitaalinen arkisto. On olennaista mainita, että digitoitu aineisto ei ole lähelläkään täydellistä. Digitaalisesa muodossa ovat kattavasti saatavissa *Helsingin Sanomien* lisäksi laajalevikkisimmistä päivälehdistä vain *Maaseudun Tulevaisuus* ja *Uusi Suomi* sekä joukko pienempiä lehtiä, kuten *Etelä-Suomen Sanomat* ja *Länsi-Savo*. Työväenlehdistön digitointi on parhaillaan käynnissä ja jos osin käytettävissä. Esimerkiksi *Suomen Sosialidemokraattia* voi lukea vuoteen 1966 asti. Aikakauslehtiaineistosta ovat kattavasti luettavissa muun muassa *Apu* ja *Suomen Kuvalehti*. Aineisto on kuitenkin riittävän kattava antamaan kokonaiskuvan siitä, miten punakonetta printtimediassa käsiteltiin, varsinkin kun lehdet kierrättivät usein uutistoimistojen välittämiä tekstejä. Punakoneen muistoon liittyvässä osuudessa

olemme tukeutuneet Kiekkokansa-projektissa¹⁰ tehtyyn kyselyyn, jossa 1987 vastaajaa kertoi jääkiekkomuistoistaan, niin onnen hetkistään kuin katkerimmista kokemuksistaan jääkiekon parissa.

Suomessa Neuvostoliiton jääkiekkomaajoukkueen historiasta on kirjoittanut ennen kaikkea Markku Jokisipilä teoksessaan *Punakone ja vaahteranlehti* (2014), joka on kansainvälisestikin ainutlaatuinen kokonaisesitys kylmän sodan vaikutuksista ja merkityksistä kiekkokaukalossa, niin Neuvostoliitossa kuin myös Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Punakoneen muistoa teos ei varsinaisesti käsittele, vaikkakin menneisyyden jääkiekko-ottelujen vaikutushistoria tulee työssä ilmi kautta linjan. Jääkiekkoon liittyvää tunnekulttuuria on käsitellyt myös teos *Kiekkokansa* (2015, toim. Benita Heiskanen ja Hannu Salmi), joka kuitenkin keskittyy suomalaisesta näkökulmasta kansallistunteen ja kiekkoilun väliseen sidokseen.

Murskaava ylivoima

Neuvostoliiton murskaava ylivoima tuli tutuksi kaikille jääkiekon seuraajille jo 1960- ja 1970-lukujen kuluessa. Tuskin mikään toinen kansainvälisesti laajasti harrastetun joukkuelajin historia tuntee samanlaista yhden maan dominointia: näiden kahden vuosikymmenen aikana pelatuista 22 arvokisasta (17 MM-kisat, viidet olympialaiset) neuvostoliittolaiset ottivat peräti 16 voittoa (neljä olympiakultaa, 12 maailmanmestaruutta) eivätkä jääneet kertaakaan mitalisijojen ulkopuolelle¹¹. Vuonna 1972 punakone pelasi kahdeksan ottelun Summit Series -sarjan Kanadan parhaista NHL-pelaajista koottua miehistöä vastaan. Kanada voitti otteluista neljä, Neuvostoliitto kolme ja kerran päädyttiin tasapeliin. Äärimmäisen tasaväkiseksi muodostunut sarja ratkesi vain 34 sekuntia ennen kahdeksannen pelin loppuvihellystä Kanadan Paul Hendersonin tekemään voittomaaliin. Jääkiekkoa kansallisuusomaisuutenaan pitäneille

10 Lisätietoja Kiekkokansa-projektista, <https://blogit.utu.fi/kiekkokansa/>.

11 Vuoden 1962 MM-kisoja Colorado Springsissä Neuvostoliitto boikotoi, koska Saksan demokraattisen tasavallan joukkueelle ei myönnetty matkustuslupia Yhdysvaltoihin.

kanadalaisille Neuvostoliiton nousu tasavertaiseksi kilpailijaksi oli kansallisen identiteetin ytimiin käyvä järkytys. Vuosina 1976, 1978 ja 1979 Neuvostoliiton armeijan keskusurheiluseura TsSKA:n, Krylya Sovetovin ja Moskovan Spartakin NHL-seuroja vastaan pelaamien Super Series-sarjojen 17 ottelusta neuvostoliittolaiset voittivat kymmenen ja pelasivat kahdesti tasan (Jokisipilä 2014, 239–247, 293–310).

Ideologia ja politiikka olivat neuvostokiekossa voimakkaasti mukana sen ensimmäisistä luistimenpiirroista alkaen. Neuvostoliitossa lähdettiin tietoisesti kehittämään omaa aivan uudenlaista pelitapaa, josta haluttiin tehdä tehokkaampi ja parempi kuin lajia siihen saakka hallinnut ja NHL-liigassa huippuunsa viety kanadalainen pelityyli. Valtionjohdon yleisliittolaisen liikunta- ja urheilukomitean välityksellä antamana perimmäisenä tavoitteena oli osoittaa neuvostokommunismiin paremmuus kapitalistiseen yhteiskuntajärjestykseen verrattuna sen tuottamien joukkueiden ja urheilijoiden erinomaisuuden kautta. Jääkiekkomaajoukkue oli vallanpitäjien suurennuslasin alla, ja aina jälle mentäessä pelissä oli urheilullisen lopputuloksen lisäksi myös kommunistisen supervallan maine ja kunnia. Tämä toi toimintaan sellaista systemaattisuutta, kurinalaisuutta, hierarkkisuutta ja kovuutta, mihin ei missään muualla jääkiekkoilevassa maailmassa ylletty. Kun valtioammattilaisuuden mahdollistamat lajissa ennennäkemättömät harjoitusmäärät yhdistyivät Tarasovin ja Tšernyšovin kaltaisten huippukykyjen kehittämisiin vallankumouksellisiin pelitaktisiin ja valmennusmetodisiin innovaatioihin, tuloista alkoi tulla nopeasti ja laajalla rintamalla. (Jokisipilä 2014, 113–122.)

Neuvostoliittolaiset valmentajat perehtyivät läpikotaisin tärkeimpien kilpailijamaiden jääkiekkoiluun sekä opiskelivat väsymättä yleistä liikunta- ja valmennustiedettä. Tämän lisäksi he ammensivat vaikutteita varsin yllättävistäkin suunnista, kuten venäläisestä baletista, klassisesta musiikista sekä 1800-luvun kultakauden kirjallisuudesta ja maalaustaiteesta. Neuvostokiekon rakentajien itseymmärrystä leimasikin taiteelliselle luomistyölle ominainen aiheelle omistautuminen ja ehdottomuus. Kommunistisen ideologian puolelta neuvostokiekkoilu omaksui yhteistyön, uurastuksen ja uhrautuvaisuuden tärkeyttä painottaneen kollektiivisen filosofian, jonka mukaan joukkueen etu meni aina ja kaikessa sen muodostaneiden yksilöiden etujen edelle. Jään tasolla nämä lähtökoh-

dat yhdistyivät lajin totutut ajattelutavat mullistaneeksi pelitavaksi, jota leimasivat viisikkojen saumaton yhteispeli, valtava luistelunopeus, virtuoosimainen yksilötaituruus, jatkuvat suunnanmuutokset sekä loputtomilta vaikuttaneet mutta useimmiten vapaaseen maalintekopaikkaan johtaneet syöttelyketjut. Mitään vastaavaa ei ollut maailman jääkiekkokaukaloissa aiemmin nähty. (Berglund 2021, 119–126.)

Huipputason joukkueiden ohella neuvostokiekko tuotti liukuhihnalta myös henkilökohtaisilta taidoiltaan maailman parhaimpiin kuuluvia yksilöitä, kuten hyökkääjä Valeri Harlamovin tai maalivahti Vladislav Tretjakin. Näiden molempien huipputuotteiden lähde oli sama: kilpailijoihin verrattuna suorastaan naurettavan suuret harjoitusmäärät. Vaikka jääkiekko parhaimpien joukkueiden ja pelaajien osalta alkoi Ruotsissa ja Suomessakin jo 1970-luvulla olla puoliammattilaista toimintaa, saattoivat Neuvostoliiton maajoukkuepelaajat yhden raskaan harjoituspäivän aikana harjoitella saman verran kuin pohjoismaiset kollegansa viikossa. Eurooppalaisessa jääkiekkoilussa tasoerot saavuttivatkin huippunsa juuri 1970-luvulla. (Jokisipilä 2014, 123–129.)

Neuvostoliittolaisten valtavaksi revennyt etumatka näkyi arvokisojen tulostaululla. Vuosikymmenen mittaan Neuvostoliitto ehti pelata Suomea vastaan 18 arvokisaottelua, jotka se kaikki voitti. Maaliero oli murskaava 148–37, eli keskimääräinen ottelu päättyi lukemiin 8–2. Vuosikymmenen synkimpiin suomalaisiin urheiluhetkiin kuuluu vuoden 1970 Tukholman MM-kisoissa punakoneelle lukemin 1–16 kärsitty tappio. ”Johanneshovissa ei pitkään kuulunut muita ääniä kuin kiekon napsahduksia neuvostomailoihin. Ruletti pyöri todella tehokkaasti. Suomen puolustus oli kuin huutolaispoika”, kuului Suomen suurimman sanomalehden arvio. ”Täysin ulkopuolella pelitapahtumien” olleiden suomalaisten osaksi jäi seurata sivusta CCCP-paitojen ”tenhoavaa ripaskaa” (*Helsingin Sanomat* 23.3.1970).

Neuvostoliitosta muodostui monille suomalaiskiekkoilijoille ylityspääsemätön psykologinen peikko. Olympiakomitea tilasi kerran 1970-luvulla maajoukkueleirille psykologin menestyksen lukkojen avaamiseksi. Pelaajat makasivat ympyrässä lattialla ja psykologi kehotti jokaista miettimään, oliko joku neuvostopelaaja oikeasti häntä parempi. Vähän ajan kuluttua neljät MM-kisat pelannut hyökkääjä Timo Sutinen kivahti kaik-

kien neuvostoliittolaisten olevan heitä paljon parempia. Koko harjoituksen tarkoitusta ihmetelleet pelaajat repesivät nauramaan ja vahvistivat Sutisen olevan täysin oikeassa. Suomelle ensimmäisen arvokisamitalin tuoneen vuoden 1988 Calgaryn olympiajoukkueen valmentaja Pentti Matikaisen mukaan vielä 1980-luvulla 95 prosenttia pelaajista piti punakoneen voittamista arvoturnauksessa sulana mahdolltomuutena. Kun leijonat Calgaryn viimeisessä ottelussa sitten ensimmäisen ja ainoan kerran otti punakoneesta voiton arvokisoissa, pidettiin sitä syystäkin yhtenä suomalaisen urheiluhistorian hämmästyttävimmistä itsensä ylittämistään. (Jokisipilä 2018, 176, 188–190.)

Konemaista kiekkoa

Vaikka ylivoima oli musertavaa ja pelaajien ammattitaito tuntui koneellisen tehokkaalta, ei Neuvostoliiton maajoukkuetta kuitenkaan vielä 1960- ja 1970-luvulla kutsuttu *punakoneeksi*. Sodan kokenut sukupolvi muisti punakoneet kokonaan toisessa merkityksessä: ne olivat vihollisen lentokoneita, jotka saivat aikaan hävitystä.

Jo ennen sotaa kerrottiin sanomalehdissä venäläisten ”lentovakoilusta” Virossa. Punakoneen vierailuun vastattiin kovin ottein, sillä ”[koneen palattua rajalle kohdistettiin siihen konekiväärיתי, mutta lentokone oli niin korkealla, että ampuminen oli tehotonta” (*Kymenlaakson Suunta* 7.8.1934). Helmikuussa 1939 kerrottiin puolestaan, miten Espanjan sisällissodassa tasavaltalaisten joukoissa taistelleet ”punakoneet” laskeutuivat Etelä-Ranskaan (*Lakeus* 8.2.1939). Toisen maailmansodan puhjettua punakoneiden putoamisia listattiin lehtien palstoilla ahkerasti, oli sitten kyse Suomen ilmatilasta tai kansainvälisistä taistelutantereista. Kesällä 1942 kerrottiin saksalaisten menestyksestä itärintamalla toteamalla, että kesäkuun 2. ja 11. päivän välisenä aikana 456 punakonetta oli tuhottu (*Etelä-Savo* 16.6.1942). Samana vuonna *Nuijasoturi*-lehti julkaisi kansikuvanaan valokuvan, jossa seinäjokelaiset sotilaat seisovat ”alas-ampumansa punakoneen ympärillä”. Hymyilevät sotilaat ovat asettuneet ryhmäkuvaan niin, että punainen tähti on varmasti kameran nähtävissä (*Nuijasoturi* 4/1942).

Kuva 6. Seinäjokelaisia alas ampumansa punakoneen ympärillä.” Lähde: *Nuija-soturi* 4/1942 (kansikuva).

Suomenkielinen ilmaisu *punakone* syntyi siis viittauksena viholliseen: se oli kone, joka toimi sosialismin hyväksi. Kun Neuvostoliiton maajoukkue alkoi liikkua jäällä entistä ketterämmin ja pelaajat tuntuivat lukevan toistensa ajatuksia, oli ryhmää helppo tulkita koneistona, jossa kaikki toimi kuin rasvattu. Puhe koneesta oli kenties myös keino dehumanisoida vastustajaa: altavastajaan virheet näyttävät inhimillisiltä, kun vastassa on supervallan resursseilla rakennettu, koneen kaltaisesti ja sotilaallisella kurinalaisuudella toimiva määrätietoinen joukkue. Kanadansuomalaista taustaa oleva Joe Wirkkunen (1928–1986) toimi Suomen A-maajoukkueen valmentajana vuosina 1959–1960 ja 1961–1966 ja katsoi kaukalon laidalta neuvostoliittolaisen jääkiekon menestystä. Tampereen MM-kisojen aikaan maaliskuussa 1965 hän kommentoi lehdistölle: ”Nyt näkemieni ottelujen perusteella Suomi pelaa mielestäni Ruotsin ja Kanadan ohella mielikuvituksellista jääkiekkoilua

kun sen sijaan Neuvostoliiton työskentely on paljon enemmän kone-
maista.” (*Uusi Suomi* 9.3.1965.)

Joe Wirkkusen kommentti rakentaa vastakkainasettelua läntisen
”mielikuvituksellisen” ja itäisen ”konemaisen” jääkiekon välille. Tietyn-
lainen tunteettomuus neuvostoliittolaiseen kiekkoiluun usein liitettiin,
varsinkin aikakaudella, jolla urheilijoiden ei ollut tapana tuulettaa maa-
lejaan, ja kun ylivoima oli vahvaa, maaleja tehtiin niin paljon, ettei yksi
maali tuntunut erityisen vapauttavalta. Toisaalta kysymys on laajempi:
urheilussa koneellisena on esitetty hyvin monien urheilulajien saavutuk-
sia, mäkihypyistä taitoluisteluun. Yksilölajeissa urheilusuorituksesta on
pyritty tekemään mahdollisimman automaattinen, jotta maksimaalinen
teho vapautuisi suoritushetkellä.

Neuvostoliitto pyrki toki myös itse välittämään mielikuvaa tehokkaas-
ti toimivasta koneesta, joka toimi jatkuvasti tuoreimman tietämyksen
ja tieteen saavutusten varassa. Tietotoimisto APN välitti vuonna 1968
artikkelin ”Kaukalot kolisevat N-liitossa 464 000 kiekkoilijan voimalla”
(*Etelä-Suomen Sanomat* 3.1.1968), joka kuvasi paitsi jääkiekon vankkaa
asemaa Neuvostoliitossa myös lajin vahvaa kehitystä: ”Tänään jääkiekko
[–] on perinpohjin tutkittua, ja siitä on tullut yksi nuorten suosituimpia
pelejä. Jääkiekkoa harrastetaan Kaukoidässä, Siperiassa, Kazakstanissa,
Gruusian vuoristoseuduilla.” Erityisesti artikkeli korostaa huipputekno-
logian hyödyntämistä urheilulajin kehittämisessä:

Liittomme avuksi ovat tulleet Sojuzsportprojektin urheilun ystävät.
He ovat alkaneet suunnitella käteviä keveärakenteisia tekojääratoja
ja kaiken tämän pienellä työllä ja vähin kustannuksin. Ei siis ihme,
että ratoja on alkanut ilmestyä kaikkialle, myös pienempiin kau-
punkeihin. Luzhinikin suuren stadionin alle on sijoitettu putkisto,
jonka avulla saadaan keväällä tai varhain syksyllä helposti jääkent-
tä, sillä mikään urheilupalatsi ei enää pysty vastaanottamaan kaik-
kia niitä ihmisiä, jotka haluavat seurata I sarjan otteluja. Hyvää työ-
tä ovat tehneet myös Neuvostoliiton tiedeakatemian kybernetiikan
instituutin kiekkoilun ystävät. Jääkiekkoliitto on saanut käytettä-
väkseen kaikki mahdolliset tietokonejärjestelmät ja laitteet. Niiden
avulla laaditaan ottelukalenteri, laaditaan harjoitusten aikataulu. Ja

tuomareina toimivat tietenkin robotit. Niiden jääkentällä tekemät ratkaisut ovat siinä määrin arvovaltaisia ja asiantuntevia, että mitään protesteja ei tuomareita vastaan tarvitse esittää.

Vaikka neuvostoliittolaiseen jääkiekkoon liitettiin koneellisuus, aina tämä ei ollut negatiivinen määre. Oli myös arvostettavaa, että peli oli kehittynyt niin huippuunsa, että sitä oli vaikea vastustaa. Suomalaisessa tähän mennessä digitoidussa sanomalehtiaineistossa *punakone* esiintyy jääkiekkouutisoinnissa ensimmäisen kerran vuonna 1982. Vuoden 1982 MM-kisoissa Neuvostoliitto sinetöi 18. maailmanmestaruutensa voittamalla Kanadan lukemin 6–4. *Länsi-Savo*-lehti kirjoitti 24. huhtikuuta: ”Neuvostoliiton peli sujui. Kanadalaisten oli pelattava sääntöjen vastaisesti pysäyttääkseen nikottelemattoman ’punakoneen’.” Epäilemättä *punakone* oli tässä vaiheessa jo tunnettu lempinimi koneesta, joka toimi saumattomasti. Kone ei ollut vain kone, se oli toimintavarma järjestelmä, joka ei nikottele vaan etenee luotettavasti.

Venäläinen toimittaja, kääntäjä ja kiekkovaikuttaja Vsevolod Kukuškin on kuitenkin todennut, että lempinimi ”The Red Machine” tuli laajemmin käyttöön vuoden 1983 Super Series -ottelujen jälkeen, kun tammi-kuussa sanomalehti Minneapolisissa otsikoi ”The Red Machine rolled down on us”. Tieto on julkaistu sekä Kansainvälisen jääkiekkoliiton kotisivulla että Kukuškinin vuonna 2015 julkaisemassa kaksikielisessä teoksessa *Hokkei novogo vremeni / Hockey Modern Time* (Kukuškin 2015; Lysenkov 2016). Tarkkaa tietoa siitä, mistä termi *punakone* sai alkunsa, ei kuitenkaan ole. Sitä tiedetään kanadalaisissa toimittajapiireissä ainakin joitakin kertoja käytetyn jo vuoden 1972 Summit Series -sarjan alla ja aikana. Itse asiassa jo vuonna 1955 torontolainen *Globe and Mail* -lehti kirjoitti, että jääkiekkokaukalossa ”venäläiset ovat kuin kone” (*Globe and Mail* 28.2.1955, sit. Berglund 2021, 97). Kansainvälisessä urheilujournalismissa neuvostomaajoukkueen konemaisuuden, ilmeettömyyden ja sotilaallisuuden korostaminen koki huippunsa vuoden 1980 Lake Placidin olympialaisten aikana amerikkalaisen median ansiosta, joka pyrki alleviivaamaan vastustajansa vallanhimoisia ideologis-poliittisia motiiveja sekä oman joukkueensa aatteellisesti puhtoista ja amatöörimäistä uudisraivaajaisuutta. (Martin 1990, 4–5.) Todennäköisintä

onkin, että juuri Lake Placidiin akkreditoidut suomalaistoimittajat toivat termin matkatavaroissaan osaksi myös suomalaista urheilujournalismia. Myös Suomessa, kuten aiempi esimerkki *Länsi-Savo*-lehdestä kertoo, *punakone* oli käsitteenä tuttu jo ennen vuotta 1982.

Punakoneen ”konemaisuutena” esitettiin useimmiten sen toimintavarmuus. Joukkue kykeni olosuhteissa kuin olosuhteissa varmaan suoritukseen ja pystyi pitämään vauhdin yllä menettämättä otettaan taitokiekkoon. Julkisuudessa punakoneesta käytettiin usein verbiä ”jauhaa”: kone jaksoi jauhaa täydet 60 minuuttia (*Etelä-Suomen Sanomat* 21.4.1983; *Uusi Suomi* 8.2.1991). *Helsingin Sanomat* kirjoitti nuorten MM-kisojen kynnyksellä 23. joulukuuta 1989 kuvaavasti: ”Punakone jaksaa jauhaa tasaisesti.” Lehti haastatteli Mikko Leinosta, joka oli ollut vuonna 1974 Leningradin turnauksessa voittamassa Suomen nuorille arvokasta hopeamitalia. Hopea oli kuitenkin korkein mahdollinen mitali, sillä Neuvostoliitto oli lyömätön. Leinosen sanoin, ”punakone oli paha jo siihen aikaan”. Artikkelijatkua punakoneen pohdinnalla:

”Miksiköhän ne ovat niin kovia?”, kysyy Leinonen ihmetellen. ”Siksi, että ne osaavat luistella niin pahuksen hyvin. Sen näki hyvin noista käydyistä Izvestija-turnauksen otteluistakin. Sieltä nousee pikapikaa kova joukkue jälleen kerran.”

Punakonemiehet osaavat luistella tänään ja osasivat sitä jo kauan sitten, jopa ensimmäisissä nuorten MM-kisoissakin.

”Kun mies saa luistella jopa viisi tuntia päivässä ja meikäläiset vain kaksi, niin hyvin tietää eron mitä kentällä nähdään”, sanoo Leinonen.

Paljon luistellut pelaaja löytää ajan mittaan oikean asennon: selkä suorana, katse ylhäällä. Liian ”vähän” luistellut puolestaan menettää jotain: luisteluasento jää kumaraksi, katse seuraa liikaa jään pinnassa tapahtuvaa. (*Helsingin Sanomat* 23.12.1989.)

Ilmaisu *punakone* yhdistyi 1980-luvulla ennen kaikkea Neuvostoliiton tähtiviisikkoon, johon kuuluivat hyökkääjät Sergei Makarov, Igor Larionov ja Vladimir Krutov sekä puolustajat Aleksei Kasatonov ja Vjatšeslav Fetisov. Kuvaavaa on, että kun Neuvostoliitto vuonna 1986

voitti 20. maailmanmestaruutensa, koko ketju valittiin kisojen All Stars -joukkueeseen, vaikkakin loppuottelussa Ruotsia vastaan symbolisen kentällisen otteet eivät enää olleet yhtä railakkaita kuin aiemmin. Vain Fetisov onnistui maalinteossa. All Stars -ryhmään mahtui viisikon lisäksi yksi ulkopuolinen, Ruotsin maalivahti Peter Lindmark. Muutaman vuoden sisällä punakoneen maailmanvalloitus jatkui: samaan aikaan kun itäblokki alkoi murtua, neuvostopelaajille riitti kysyntää Pohjois-Amerikassa.

Legendaarisen Larionovin viisikon kaikki jäsenet siirtyivät NHL-pelaajiksi vuonna 1989. Heistä Fetisov ja Larionov olivat sittemmin Detroit Red Wingsin tunnetun ”venäläisen viisikon” (*The Russian Five*) jäseniä yhdessä Sergei Fedorovin, Vladimir Konstantinovin ja Vjatšeslav Kozlovin kanssa. Yhteensä entisiä Neuvostoliiton maajoukkuemiehiä nähtiin vuosien saatossa NHL:ssä peräti 65 kappaletta eli kolmen joukkueellisen verran. Heistä 43 oli edustanut maataan aikuisten arvokisoissa, 16 nuorten MM-kisoissa ja kuusi alle 18-vuotiaiden MM-kisoissa. Vuosina 1992–2004 Stanley Cupin finaaleissa pelasi aina vähintään yksi Neuvostoliittoa maajoukkueetasolla edustanut pelaaja, enimmillään jopa kuusi. Stanley Cupin voittoon entiset punakonepelaajat ylsivät vuosina 1994–2000, 2002 ja 2004. (Jokisipilä 2014, 311–314; NHL-liigan tilastotiedot Neuvostoliiton maajoukkuepelaajista.)

Punakone yskii

Punakoneen haavoittuvuus kävi ilmeiseksi samaan aikaan, kun itäblokki alkoi murtua. Vielä vuoden 1990 lopulla joukkue oli voimissaan. Izvestija-turnauksen keskeltä *Helsingin Sanomat* uutisoi 19. joulukuuta: ”Neuvostoliiton jääkiekkomaajoukkueessa luistelevat uudet miehet ja puhaltelevat tuoret tuulet. Suomi joutui Moskovan Izvestija-turnauksessa tiistaina punakoneen pyörremyrskyyn ja selviytyi tuurilla ja taidolla vain 1–6-tappio niskassaan.” Suomalainen urheilujournalismi oli maltillinen poliittisten viitteiden ja Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kommentoinnissa, mutta rivien välistä on luettavissa *Helsingin Sanomien* toimittajan ajatus: itäblokin levottomuus oli heijastunut myös jää-

Kuva 7. Vuoden 1986 MM-kisojen All Stars -ryhmä. Lähde: *Helsingin Sanomat* 26.4.1986.

kiekkokaukalo, jossa puhaltelivat ”tuoret tuulet”. Punakone oli joka tapauksessa edelleen vauhdissa, jos viiden maalin tappioon ylsi vain ”tuurilla ja taidolla”. Uutinen jatkui: ”Joskus Neuvostoliiton tapoihin kuului hankkia esimerkiksi neljän tai viiden maalin johto ja ryhtyä sen jälkeen piirtämään kuvioita jäähän. Nykyinen joukkue puski täydet 60 minuuttia antaumuksella kohti Sakari Lindforsin maalia.” Vaikka punakone näyttäytyy tässä uutisessa voitokkaana, jotakin oli muuttunut aiempaan nähden. Jos aiemmin usean maalin johto sai luottamaan siihen, että voitto oli varma, ja punakone keskittyi ”piirtämään kuvioita jäähän”, nyt se ei enää voinut täysin luottaa menestykseensä vaan teki hartiavoimin töitä loppuun asti. Punakone oli etenemässä heikoille jälle samaan aikaan, kun poliittinen epävarmuus Neuvostoliitossa kasvoi.

Keväällä 1991 Neuvostoliiton ylivoima järkkäi. Kyse ei ollut vain poliittisen turbulenssin sivuvaikutuksista, sillä myös kiekkomaailma eli muutoksessa. Punakoneen johto ei enää voinut määrätä pelaajien

parhaimmista armeijan TsSKA:n riveihin ja pitää heitä 11 kuukautta vuodessa harjoitusleirillä. Kymmenittäin huippupelaajia oli lähtenyt paremman toimeentulon perässä maailmalle. Neuvostoliittokin joutui odottamaan NHL-apuja ja sai lopulta riveihinsä muun muassa Makarovin, Kasatonovin ja Fetisovin. Vuoden 1991 MM-kisojen alussa suomalainen lehdistö kehuu punakoneen hyökkäysvoimaa, mutta totesi joukkueen puolustuksen ja erityisesti maalivahtipelin haavoittuvuuden (*Länsi-Savo* 19.4.1991). Kultaa vei lopulta Ruotsi, joka pelasi ”taktisesti älykkäästi” ja ”jäädettiin taitavasti punakoneen vauhdin” (*Etelä-Suomen Sanomat* 5.5.1991).

Elokuussa 1991 vanhoillisista kommunisteista ja tiukan linjan turvallisuusviranomaisista koostunut ryhmä yritti kaapata vallan Gennadi Janajevin johdolla. Boris Jeltsin nousi vastustamaan kaappaajia, ja Mihail Gorbatšov säilytti asemansa presidenttinä, mutta jouluna 1991 Neuvostoliiton taru oli lopussa. Punakone teki viimeisen esiintymisensä 10. marraskuuta 1991 Frankfurtin Eisssporthallessa. Deutschland Cupin päätösottelussa se tahkosi mitäänsanomattoman tasapelin 2–2 Ruotsia vastaan.

Neuvostoliiton paikan olympialaisissa ottanut Itsenäisten valtioiden yhteisö (IVY) voitti Albertvillen talvikisoissa 1992 jääkiekkokultaa ”Yhdistyneenä joukkueena”, joka käytännössä oli valmentajaa myöten vanha punakone ilman CCCP-paitoja. ”Tihonov pysyy kultatuolissa”, rakensi *Helsingin Sanomat* siltaa Neuvostoliiton aikoihin. Lehti korosti, kuinka 15 vuotta päävalmentajana toiminut legenda oli onnistunut sopeutumaan kotimaansa suuriin mullistuksiin ja rakentanut voittajajoukkueen aiempaan verrattuna huomattavasti tuntemattommista pelaajista ja lyhyemmässä ajassa. Punakoneen perään lehti ei enää haikaillut, vaan totesi IVY:n joukkueen ”pelanneen jopa paremmin kuin monet edeltäjänsä Neuvostoliiton edustusmiehistöt” (24.2.1992).

IVY:n jälkeen punakoneen perillinen oli Venäjän maajoukkue. Se nousi maailmanmestaruuteen vielä vuonna 1993, vaikka lehdistö osoitti epäilyjä. *Etelä-Suomen Sanomat* (28.4.1993) kirjoitti: ”Venäjän joukkue pelaa todellista yksilöpeliä. Tutun punakoneen kollektiivikiekkoa ei ainkaan vielä ole näkynyt.” Aivan kuin toimittajan näkemyksen mukaan neuvostovallan romahtaminen olisi merkinnyt yksilökeskeisemmän

jääkiekonkin nousua. Todellisuudessa kyse oli varmaankin siitä, ettei joukkueen harjoittelu enää ollut mahdollista samalla intensiteetillä ja siksi joukkue peli kärsi. Punakone oli menettämässä ominaisuuden, joka nimenomaan teki siitä voitosta voittoon marssivan ”koneen”, eri osasten saumattoman yhteistyön.

Maan ja järjestelmän mukana punakoneelta katosivat ne ratkaisevat kilpailuedut, jotka olivat vuosikymmenien ajan tehneet siitä kilpailijoita paremman: maajoukkueen ehdoton prioriteettiasema, huippupelaajien ympärivuotinen yhteisharjoittelu ja mahdollisuus eristäytyä muusta maailmasta. Lopulta, epäilyksistä huolimatta, vuoden 1993 MM-kisoissa Venäjä venyi mestaruuteen. Viktor Tihonovia ei näissä mestaruusjuhliissa enää nähty, sillä nyt käskijänä toimi Boris Mihailov, yksi punakoneen historian suurimmista pelaajallegendoista. Tähän mestaruuteen voi katsoa punakoneen kansainvälisten menestysvuosien loppullisesti myös päättyneen, sillä seuraavan mestaruutensa Venäjä pystyi nappaamaan vasta vuonna 2008. Neuvostoliiton jälkeinen aika oli jääkiekossa Kanadan, Ruotsin ja Tšekin valtakautta, ja myös Suomi pääsi kultakantaan vuonna 1995, ehkä juuri kärjen tasoittumisen takia.

Suomalaiset sanomalehdet raportoivat jo vuonna 1991, miten yhdysvaltalainen media kirjoitti punakoneen muuttuneen ”vaaleanpunaiseksi”: joukkue oli auttamatta kadottanut hohtoaan (*Länsi-Savo* 7.9.1991), eikä ideologinenkaan puna ollut yhtä vahvaa kuin aiemmin. Punakoneen laskusuhdanteen aikana ajatus koneesta säilyi kuitenkin osana jääkiekkopuhetta. Mennyt loisto eli muistoissa, ja siihen nähden ”koneen” toiminta oli osoittautunut vajavaiseksi. Jos kone ei toimi saumattomasti, se yskii. Punakoneen yskimisestä kerrottiin jo 1980-luvulla silloin, kun Neuvostoliiton joukkue joutui tavallista tiukempaan peliin, mutta 1990-luvulla koneen yskiminen näyttää lisääntyneen. Keväällä 1994 MM-kisat käytiin Italiassa ja uutistoimisto Reuters kirjoitti paljon puhuvasti, miten punakone oli yskinyt jo alkulohkon ottelussa Itävaltaa vastaan. Iso-Britannia oli kaatunut 12–3 ja Italia 7–0, mutta Itävaltaa vastaan ”joukkueen oli vaikea saada kahta syöttöä peräkkäin omalle pelaajalleen” (*Etelä-Suomen Sanomat* 30.4.1994). Yskimisestä huolimatta Venäjä voitti 4–1, mutta se hävisi viimeisen alkulohkon ottelunsa Kanadalle 1–3. Puolivälierissä Venäjä joutui tunnustamaan Yhdysvallat pa-

remmaksi maalein 1–3, eikä se selvinnyt mitalipeleihin. Punakoneen aika oli ohi, mikä Venäjällä viimeistään tajuttiin vuonna 2000, kun maassa järjestettiin ensimmäisen kerran MM-kisat. Isännät jäivät sijalle yksitoista eli kahdeksan sijaa huonommiksi kuin punakone koskaan.

”Punakone on lyöty!”

Suomesta tuli 1990-luvulla jääkiekon suurvalta. Punakoneen muisto eli kuitenkin vahvasti, kuten se elää vieläkin. Kiekkokansa-projektissa toteutettiin keväällä 2014 muistitietokysely, johon osallistui 1987 vastaajaa kaikkialta Suomesta ja myös Suomen rajojen ulkopuolelta. Vastaajista 51 % oli miehiä, 49 % naisia. Vanhin vastaaja oli syntynyt vuonna 1935, nuorin vuonna 2009. Kyselyssä kerättiin tietoja ja näkemyksiä jääkiekon katsomisen tavoista ja paikoista, jääkiekkosankareista sekä katkerimmista ja suloisimmista hetkistäkin (tarkemmin kyselystä, ks. Heiskanen & Salmi 2015, 9–10).

Kysely osoitti, miten vahvasti punakoneen muisto eli vastaajien keskuudessa. Muisto oli ristiriitainen siinä mielessä, että samaan aikaan kun Neuvostoliiton ylivoima oli jättänyt katkeran mielikuvan, moni vastaaja muisti sen nautinnon, jonka punakoneen pelin seuraaminen antoi jääkiekon harrastajalle. Eräs vastaaja totesi unohtumattomaksi muistoksi ”Neuvostoliiton punakoneen huiman peliällyn”. Toinen vastaaja kirjoitti:

Lapsuudesta jäi vahvasti mieleen ”punakone”, sen ylivoimaisuus ja Krutov-Makarov ja muut ketjut muistan vahvasti. Tunteet jylläsivät jo sen ajan kiekkoa seuratessa, vaikkei Suomi sillä tasolla vielä pelannutkaan. (Kiekkokansa-kysely.)

Punakone oli voittamaton. Mieleenpainuvaa oli ”punakoneen pyöritys kauan sitten”, samoin se, että ”punakone voitti AINA, samoin Ruotsi ja Tsekkoslovakia -70-luvulla”. Eräs vastaaja totesi lapsuusmuistonaan: ”Lapsuudesta muistan, kun Tretjakin maalikäsi oli valppaana, ja tietysti punakoneen hyökkäykset.” (Kiekkokansa-kysely.) Vastauksissa myös

suhteutettiin Neuvostoliiton maajoukkue siihen jääkiekon kansalliseen rakennustyöhön, johon muutkin maat osallistuivat. Eräs vastaaja analysoi:

Lajien asemat vaihtelevat historiassa ja jääkiekosta on muodostunut ainakin yksi kansallispeli muiden joukkoon samoin kuin esim. Ruotsissa tai Kanadassa. Ja kyllä Leijonat on hyvin kytketty suomalaiseseen kuvastoon, historiaan ja sankaritarinoihin, että siitä on tietysti ammennettu ja tehty suomalaista omalla tavallaan, niin kuin muissakin maissa. Kanadassa se on 'our game', Ruotsilla on *Tre Kronor* ja Venäjällä Punakoneen rippeet. (Kiekkokansa-kysely.)

Punakone oli maajoukkueen lempinimi, samaan tapaan kuin *Tre Kronor* ja *Leijonat*. Kyselyaineistossa pohdittiin myös Suomen jääkiekon nousua 1990-luvulla: "Neuvostoliiton punakoneen kaaduttua jääkiekkokulttuuri jatkaa nousuaan Suomen menestymisen myötä." (Kiekkokansa-kysely.) Suomen jääkiekon nousu parrasvaloihin oli, laskutavasta riippuen, alkanut jo 1970-luvulla, mutta miesten MM-tasolla jääkiekossa saavutettiin tuloksia vasta siinä vaiheessa, kun punakoneen ote kirposi. Totta onkin, että huipulla oli tilaa, vaikka Neuvostoliiton romahtaessa pohdittiin useasti, syntyisikö sen rippeistä useita vahvoja joukkueita.

Suomi pelasi miesten MM-finaalissa ensimmäisen kerran vuonna 1992 Ruotsia ja kaksi vuotta myöhemmin Kanadaa vastaan. Samalla jääkiekon seuraaminen kasvoi Suomessa lähes eksponentiaalisesti. Arvioiden mukaan 8. toukokuuta 1994 pelattua Kanadan ja Suomen loppuottelua seurasi 1 070 000 katsojaa. Kun seuraavana vuonna Suomi ylsi loppuotteluun Ruotsia vastaan 7. toukokuuta 1995, kotikatsomoissa oli peräti 2 350 000 katsojaa, ennennäkemätön määrä (Salmi 2015, 36–38).

Jääkiekkohuuman nousua oli siivittämässä selostaja Antero Mertaranta, jonka sanonnat ja ilmaisut olivat Kiekkokansa-kyselyn vastaajilla voimakkaasti mielessä (Oinonen 2015, 57–58). Mertarannan selostuksissa *punakone* eli vahvasti vielä 1990-luvullakin, vaikka punakone olikin Neuvostoliiton romahduksen myötä muuttunut muistoksi maailmasta, jota ei enää ollut. Mertarannan selostukset viittasivat katsojien muistikuvien tappioiden kokemuksista ja punakoneen suuruuden päivistä 1970- ja

1980-luvuilla, mutta samanaikaisesti ne viittasivat poliittiseen jännitteeseen Suomen ja Neuvostoliiton välillä.

Ikimuistoisimpia selostuksia oli Kiekkokansa-kyselyn perusteella Suomen välieräottelu Venäjää vastaan vuoden 2011 MM-kisoissa Slovaakiassa. Suomi voitti Venäjän selvästi maalein 3–0. Eräs vastaaja totesi unohtumattomaksi juuri tämän välieräpelin: ”Suomi tekee viimeisen erän viimeisillä sekunneilla maalin ja Mertaranta huutaa ’punakone on lyöty!’” Toinen vastaaja muistaa: ”Kaksi sekuntia aikaa, kaksi sekuntia aikaa ja punakone on lyöty, punakone on lyöty...” Kolmas vastaaja toteaa lakonisesti, ottelua tarkemmin mainitsematta: ”Punakone on lyöty!”. Neljäs vastaaja jatkaa: ”Mertaranta är legendarisk. ’PUNAKONE ON LYÖTY!’” Ja viides vastaaja pohtii laajemmin:

Hyvät muistot on kyllä Mertarannasta, eihän se lätkä olis ollu puoli-
likskaan niin elämyksellistä ilman sellasia ’MIKKO KOIVU LYÖ
SUOMEN FINAALIIN! MIKKO KOIVU LYÖ SUOMEN FINAA-
LIIN! PUNAKONE ON KAATUNUT!’ -tyyppisiä huutoja. (Kiekkokansa-kysely.)

Ajatus ”punakoneen lyömisestä” oli jotakin sellaista, jota ei kylmän sodan viimeisinä vuosikymmeninä olisi ääneen voitu lausua, ainakaan jääkiekkoselostuksessa. Samalla kun Mertarannan selostus viittasi menneisyyteen, punakoneen suuruuden aikaan, se korosti historian ironiaa, sillä voittamaton joukkue oli vihdoinkin voitettu. Vastassa oli nyt Venäjä, mutta sen takana kummitteli Neuvostoliitto, jonka tehokkuuden symboli punakone oli ollut. Punakoneen lyöminen toistuu voimakkaasti muistitietoaineistossa, yhtenä jääkiekon harrastajien avainkokemuksena.

Kiekkokansa-kyselyn perusteella punakone elää edelleen. Se elää muistoissa, mutta myös itse jääkiekossa, niissä hetkissä, joita media välittää MM-kisojen ja olympiaturnauksien katsojille. Vielä enemmän kuin Suomessa, tämä on totta punakoneen kotikonnuilla Venäjällä, jossa jääkiekonostalgi on saanut vahvaa valtiollista ja poliittista väriä. Kun Venäjä 15 vuoden tauon jälkeen voitti maailmanmestaruuden Kanadan MM-kisoissa vuonna 2008, joukkuetta valmensi CCCP-paidassa pelaajana

olympiakultaa ja kolme maailmanmestaruutta voittanut Vjateslav Bykov. Finaalissa jatkoajalla syntyneen voittomaalin syötti Neuvostoliitolle 19 vuotta aiemmin Tukholmassa maailmanmestaruutta voittamassa ollut 38-vuotias Sergei Fedorov, viimeinen Venäjän maajoukkueessa esiintynyt entinen punakoneen tähti. Mestaruusjuhliin osallistuivat myös Venäjän jääkiekkoliiton puheenjohtaja Vladislav Tretjak, 1900-luvun parhaaksi venäläiseksi jääkiekkoilijaksi valittu maalivahtilegenda, ja puolustajaikoni Vjateslav Fetisov, joka tuolloin toimi Venäjän urheiluministerinä. Molemmat ovat istuneet myös Venäjän duumassa presidentti Vladimir Putinin puolueena tunnetun Yhtenäisen Venäjän edustajina (Jokisipilä 2014, 311–316).

Noustuaan maan johtoon vuosituhannen vaihteessa Putin ryhtyi tarmokkaasti kohottamaan venäläistä urheilua siitä alennustilasta, johon se 1990-luvulla oli vajonnut. Hänen kaudellaan urheilulle on ohjattu merkittäviä uusia resursseja niin valtion budjetista kuin hallitusta lähellä olevista öljy- ja maakaasujätti Gazpromin kaltaisista suuryrityksistäkin. Putin on vankkumaton urheilunationalisti, jonka mukaan ”urheiluvoitot yhdistävät kansakuntaa enemmän kuin sata poliittista iskulausetta”. Urheiluvoitot ja olympialaisten kaltaisten urheilun suur tapahtumien isännöinti ovat toimineet Putinille merkittävänä välineinä myös Venäjän kansainvälisen imagon kohottamisessa. Jääkiekko on Putinin suosikkilaji, ja hän pelaa sitä itsekin. Hän on puheissaan usein muistellut punakoneen urotekoja sekä koko lajin sähköistänyttä kaksinkamppailua neuvostoliittolaisen ja pohjoisamerikkalaisen pelityylin välillä. Hän tapaa eturivin valmentajia ja pelaajia vuosittain, vierailee maajoukkueen harjoituksissa ja järjestää menestyneille joukkueille onnitteluvastaanottoja. Putinin johdolla punakoneen saavutusten ympärille onkin kehittynyt hivenen samankaltainen ikonisoivan nostalgian kyllästävä muistelukulttuuri kuin vuosina 1941–1945 Hitlerin Saksaa vastaan käydyn suuren isänmaallisen sodan. Kumpaakin yhdistää neuvostoperinteistä tunnettu vahva patrioottinen ylpeys. Kun Viktor Tihonov kesäkuussa 2010 täytti 80 vuotta, kutsui Putin hänet luokseen Kremliin ja kiitti tätä ”merkittävstä panoksesta Venäjän suuruuden hyväksi”. (Jokisipilä 2011, 8–11.)

Keväällä 2007 punakonelegendat Fetisov ja Tretjak saivat Putinilta tehtävän perustaa uusi euraasialainen jääkiekkoliiga Venäjän Super-

liigan tilalle. Neljästä eri maasta tulleen 24 joukkueen *Kontinentalnaja Hokkeinaja Liga* eli KHL käynnistyi jo seuraavana syksynä. Putin ilmoitti nimenomaisesti punakoneen perinteisiin viitaten tavoitteena olevan nostaa venäläinen jääkiekkoilu takaisin maailman huipulle ja haastaa NHL. KHL on tietoisesti luonut itsestään kuvan neuvostokiekon perinteiden jatkajana muun muassa nimeämällä divisioonansa neljän punakoneikonin eli Vsevolod Bobrovin, Anatoli Tarasovin, Valeri Harlamovin ja Arkadi Tšernyšovin mukaan. Mestaruusmalja Gagarin Cup on saanut nimensä ensimmäisenä ihmisenä avaruudessa käyneeltä Juri Gagarinilta, joka harrasti jääkiekkoa ja oli monien neuvostokiekon 1950- ja 1960-lukujen tähtien hyvä ystävä.

Putinin vetoavusta on ollut venäläiskiekkoilulle suurta hyötyä, sillä KHL:n perustamisen jälkeen se on voittanut neljä maailmanmestaruutta, kaksi MM-hopeaa ja kolme MM-pronssia sekä jäänyt mitaleitta vain kolme kertaa. Olympialaisissa tie on ollut kivisempi. Erityisesti Sotšin kotikisoissa helmikuussa 2014 kultamitaliodotukset olivat korkealla ja niitä pönkitettiin historiallisilla viittauksilla punakoneeseen. Avajaisissa kuultiin Neuvostoliitossa jääkiekon tunnuslauluksi muodostunut *Trus ne igraet v hokkei* ("Pelkuri ei pelaa jääkiekkoa"), ja Fetisov oli yksi kahdeksasta olympialipun kantajasta. Olympiatulen sytytti Tretjak yhdessä taitoluistelija Irina Rodninan kanssa. Tästä huolimatta siltä venäläisen nykykiekkoilun ja punakoneen perinteiden välillä ei saatu rakennetuksi loppuun saakka, kun Suomen leijonat pudottivat Venäjän puolivälierissä lukemin 3–1. (Jokisipilä 2014, 319.) Kun venäläiskiekkoilijat sitten vihdoinkin Etelä-Korean Pyeongchangissa vuonna 2018 palasivat olympialaisten korkeimmalle palkintokorokkeelle, he eivät saaneet tehdä sitä maansa lipun alla Venäjän dopingskandaalin vuoksi, vaan esiintyivät "venäläisinä olympiaurheilijoina". Tämä ei estänyt jääkiekkoilijoita laulamasta palkintoseremoniassa Venäjän kansallislaulua, jonka sävel on sama kuin kansainvälisessä jääkiekkoilussa aikoinaan tuttuakin tutummaksi tulleen Neuvostoliiton "Suuren ja mahtavan". Olympiamitalistien palkintoseremoniassa Kremlissä presidentti Putin kiitti heitä tästä erikseen. (Kremlin tiedote 28.2.2018.)

Jääkiekosta on tullut Venäjällä nostalgisoinnin kohde ja historiapolitiikan väline. Tämä kehityskulku ei ole irrallaan siitä, miten punakone

Suomessa muistetaan. Kiekkokansa-kysely toteutettiin keväällä 2014, ja se sai epäilemättä käyttövoimaa siitä, miten jääkiekon asemaa Venäjällä oli korostettu, ja siitä tavasta, jolla Suomen maajoukkue esti Venäjän mitalihaaveiden toteutumisen Sotšissa. Tämä kytkentä osoittaa sen, miten punakoneen muisto ei ole vain menneisyyden mieleenpalauttamista vaan osa nykyhetken symbolista kamppailua maiden ja kulttuurien välillä. Punakoneen edelleen voimakkaasta nostalgia-arvosta ja poliittisesta potentiaalista saatiin osoitus Moskovassa vuoden 2021 joulun alla pelatussa Euro Hockey Tourin ottelussa Suomea vastaan, johon Venäjän maajoukkue ilmaantui Neuvostoliiton CCCP-paitoihin pukeutuneena (*Iltä-Sanomien* 19.12.2021). Tempu ei kuitenkaan tuottanut tulosta, sillä Suomen joukkue voitti lukemin 3–2.

Lopuksi

Jääkiekko oli 1960-, 1970- ja 1980-luvuilla kylmän sodan keskiössä. Kun kamppailua läntisen ja itäisen pelityylin välillä käytiin, Suomi seurasi tilannetta sekä kaukalon laidalta että sen sisäpuolelta. Jääkiekko oli lähtökohtaisesti länsimaisen kulttuurin tuote. Kanadalaisten huippuunsa kehittämässä pohjoisamerikkalaisessa jääkiekkoilussa vannottiin suoraviivaisuuden ja rajun fyysisyyden nimiin. Kun kanadalaiset saivat kiekon, he lähtivät täyttämään vauhtia kuljettamaan suorinta tietä kohti maalia, jos tilaa oli, tai ampuivat kiekon pitkänä päätyyn ja ampaisivat perään tarkoituksenaan voittaa se kulmaväänössä takaisin itselleen. Fyysinen pelote oli merkittävä osa pohjoisamerikkalaista tyyliä. (Jokisipilä 2014, 309–310.)

Neuvostoliiton mukaantulo jääkiekkoon mullisti lajin vain parissa vuosikymmenessä ja haastoi Kanadan maailmanherruuden. Tarasov, Tšernyšov ja muut neuvostokiekon rakentajat pitivät kanadalaista pelityyliä väkivaltaisena ja katsoivat sen hukkaavan suuren osan pelin potentiaalista ja moniulotteisuudesta. Neuvostotyyli perustui huippukuntoisten ja valtavia määriä harjoitelleiden pelaajien luisteluvoimaan, tekniseen taituruuteen, hiottuun yhteispeliin ja tätä kokonaisuutta ohjanneiden valmentajien taktiseen ja metodiseen innovatiivisuuteen.

Pyörremyrskyn tavoin ympäri kaukaloa pyyhältäneet viisikot käyttivät kaiken vapaan jäätilan hyväkseen. Kiekko vaihtoi haltijaansa jatkuvasti, kun sitä tuhansien harjoitustuntien tuomalla varmuudella jaettiin eteen, taakse ja sivuille. Neuvostokiekko oli vallankumouksellista, niin aatteen kuin jääkentänkin tasolla.

Taitonsa ja menestyksensä ohella punakone tuli tunnetuksi myös siitä, että toisin kuin kilpakumppaninsa, se ei onnistumisenkaan hetkellä antautunut tunteiden valtaan. Kun se teki maalin, mitä otteluissa tapahtui usein yli kymmenenkin kertaa, tuuletuksia ja halauksia ei yleensä nähty. Pieni hanskan kopautus maalintekijän olkapäähän riitti, eikä välillä tapahtunut sitäkään. Harva maali riitti kohottamaan pelaajien kasvoille edes kunnan hymyä. Juhlimiseen ei ollut aihetta, koska kaiken harjoittelun ja toistomäärien jälkeen maaleja tulikin syntyä. Suomessa, kuten muissakin läntisissä maissa, tuuletusten ja hymyjen puuttuminen kirvoitti monia kuvauksia neuvostopelaajien ilmeettömyydestä, konemaisuudesta ja ilottomuudesta. Siitä tuli olennainen osa punakoneen myyttiä ja mystiikkaa.

Suomalaisessa julkisuudessa lempinimi ”punakone” tuli tutuksi 1980-luvun alusta alkaen, ja vaikka punakoneen tuottanut järjestelmä hajosi 1990-luvun alussa, termi on urheilukielessä edelleen usein käytetty ja sen sisältämät historialliset analogiat laajasti tunnettuja. Suomessa punakone oli keskeinen Neuvostoliittoon liittyvien mielikuvien kohde ja lähde. Kuten luku on osoittanut, punakone oli Suomessakin pelätty taitureiden kokoelma, jonka voittamista pidettiin liki mahdottomana ja josta julkisuudessa kirjoitettiin huolellisesti rasvattuna koneistona. Punakone oli vertauskuva suurelle ja mahtavalle Neuvostoliitolle, joka oli ylivoimainen pieneen Suomeen verrattuna. Samalla punakone herätti ihailua. Kone oli tehokas ja taidokas, ja sen työskentelyä oli nautinto katella, vaikka jääkiekkournalistit olivat otteluraportteja kirjoittaessaan kipeän tietoisia siitä, että Suomen maajoukkueella oli matkaa samanlaiseen peliin. Ottelun tuloksena oli usein murskatappio, ja siksi mielikuvat olivat ristiriitaiset. Kiekkokansa-kyselyn aineisto osoittaa, miten vahvasti punakoneen muisto elää yhä edelleen. Tämä muisto on ollut tapa käsitellä sitä muutosta, joka tapahtui siirryttäessä Neuvostoliiton

suuruuden ja voiman vuosikymmenistä uuteen, kylmän sodan jälkeiseen aikakauteen.

Jääkiekko on ollut, ja on edelleen, heijastuspinta Suomen suhteelle itänaapuriinsa. ”Suuri ja mahtava Neuvostoliitto” oli ylivoimainen myös kaukalossa. Kiekkokansa-kyselyssä muistelijat mainitsivat erityisesti Suomen ja Venäjän välisen ottelun vuoden 2011 MM-kisoissa. Taitekohtana voi pitää myös Sotšin olympialaisten puolivälieräottelua vuonna 2014. Media kiinnitti huomiota siihen, miten venäläinen jääkiekko oli politiikan palveluksessa. Ari Pusa kirjoitti *Helsingin Sanomien* kolumnissaan: ”Venäjän presidentti Vladimir Putin nojasi katsomossa harmistuneen näköisenä käsiinsä, kun Suomi otti maukkaan voiton Venäjästä. Jos hänen päänsä ympärillä olisi ollut puhekupla, se olisi täyttynyt salamoista ja ukkosen kuvista. Harmituksen ymmärtää, sillä jääkiekkokulta olisi ollut Venäjällä iso juttu.” (*Helsingin Sanomat* 20.2.2014.) Voiton saattoi tulkita myös nousuna Putin-kiekkoa vastaan. *Ilta-Sanomien* (19.2.2014) videotuomarit totesivat: ”Kovia kokenut Suomi kykeni tiukassa paikassa kerääntymään leirinuotion ympärille ja manaamaan esiin todellisen ylistyksen joukkuepelille ja joukkueen voimalle.”

Jos punakone oli vielä 1980-luvulla erinomaisen joukkuepelin symboli, 2010-luvulla asetelma oli kääntynyt päinvastaiseksi. Suomalaisessa urheiluperinteessä oli vuosikymmenien ajan korostettu menestystä yksilölajeissa, kuten painissa tai pitkänmatkanjuoksussa, mutta joukkuelajeissa Suomen ei katsottu menestyvän. Tulkinta muuttui 1990- ja 2000-luvuilla. Nimenomaan Suomi näyttäytyi nyt joukkueena, jonka vahvuus on yhteispeli ja jota venäläisen kiekkokoulun kasvattamat individualistiset virtuoosit eivät välttämättä voineet voittaa. Jos tehokas neuvostokiekko esiintyi suomalaisessa julkisuudessa 1960-, 1970- ja 1980-luvuilla itänaapurin yhteiskunnallisen järjestelmän symbolina, 1990-luvulta lähtien punakone asettui suomalaisen kansallisen nostatuksen välikappaleeksi. Punakone viittasi menneisyyden tappioihin, mutta nyt näiden katkerien kokemusten tuloksena oli syntynyt joukkuehenki, jonka edessä kaatui vastustaja kuin vastustaja.

LÄHTEET

AINEISTO

Kiekkokansa-kysely, kevät 2014. Turun yliopisto.

SANOMALEHDET JA VERKKOLÄHTEET

- Etelä-Savo* 16.6.1942, ”Saksalaiset jo syvällä neuvostoasemissa Sevastopolin luona”.
- Etelä-Suomen Sanomat* 30.4.1994, ”Venäjä sai Itävallasta vastuksen”.
- Etelä-Suomen Sanomat* 28.4.1993, Esko Nokelainen, ”Laipeat pelit, värikäs yleisö”.
- Etelä-Suomen Sanomat* 5.5.1991, ”MM-kulta Ruotsiin”.
- Etelä-Suomen Sanomat* 21.4.1983, ”NL kuritti isäntiä”.
- Etelä-Suomen Sanomat* 3.1.1968, ”Kaukalot kolisevat N-liitossa 464.000 kiekkoilijan voimalla”.
- Helsingin Sanomat* 20.2.2014, Ari Pusa, ”Kommentti: Yksi huono erä voi muuttaa kaiken”. <https://www.hs.fi/urheilu/art-2000002711198.html>. [Tarkistettu 31.5.2022]
- Helsingin Sanomat* 24.2.1992, Kaarlo Sundell, ”Tihonov pysyy kultatuolissa”.
- Helsingin Sanomat* 19.12.1990, Heikki Miettinen, ”Punamyrsky riepotti Suomea”.
- Helsingin Sanomat* 23.12.1989, Risto Forss, ”Mikko Leinosen johdolla ensimmäisiin mitali-juhliin”.
- Helsingin Sanomat* 26.4.1986, Juhani Syvänen & Kaarlo Sundell, ”Neuvostoliitto on yhden kentällisen joukkue”.
- Helsingin Sanomat* 23.3.1970, Juhani Syvänen & Raimo Toivonen, ”Jäällä vilisi vain punapaitoja”.
- Iltä-Sanomat* 19.12.2021, Sasha Huttunen, ”Venäjän CCCP-paidat herättivät ihmetystä suomalaisissa tv-katsojissa – tässä selitys”. <https://www.is.fi/jaakiekkoo/art-2000008486769.html>. [Tarkistettu 31.5.2022]
- Iltä-Sanomat* 19.2.2014, Videotuomarit, ”Melkein kyynel tulee silmään, kun miettii Erkkää”. <https://www.is.fi/videotuomarit/art-2000000718834.html>. [Tarkistettu 31.5.2022]
- Kremlin tiedote 28.2.2018. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/56953>. [Tarkistettu 10.2.2021.]
- Kymenlaakson Suunta* 7.8.1934, ”Venäläinen lentovakoilu”.
- Lakeus* 8.2.1939, ”Kolme punakonetta laskeutunut Ranskaan”.
- Länsi-Savo* 7.9.1991, ”Vaaleanpunaiset jyräsivät Suomen”.
- Länsi-Savo* 19.4.1991, Antti-Pekka Sonninen, ”Kukaan ei ole suosikki yli muiden”.
- Länsi-Savo* 24.4.1982, ”Neuvostoliiton 18. MM varmistui”.
- NHL-liigan tilastotiedot Neuvostoliiton maajoukkuepelaajista. <https://www.quanthockey.com/nhl/nationality/russian-nhl-players-career-stats.html>. [Tarkistettu 10.2.2021.]
- Nuijasoturi* 4/1942, ”Eteläpohjalaisia on sotinut rannikollakin. Seinäjokelaisia alasampumansa punakoneen ympärillä” (kansikuvan kuvateksti).
- Suomen Sosialidemokraatti* 20.3.1946, ”Jääkiekkoilun ensiesitys Dynamo-stadionilla”.
- Uusi Suomi* 8.2.1991, Mikko Viljanen, ”Leijonien virheet vesittivät yllätyksen”.
- Uusi Suomi* 9.3.1965, ”Joe Wirkkunen kertoo”.

KIRJALLISUUS

- Berglund, Bruce 2021: *The Fastest Game in the World. Hockey and the Globalization of Sports*. University of California Press, Oakland.
- Heiskanen, Benita & Salmi, Hannu 2015: Kiekko jäähän. Teoksessa Heiskanen, Benita & Salmi, Hannu (toim.) *Kiekkokansa*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki.
- Jokisipilä, Markku 2011: World Champions Bred by National Champions. The Role of State-Owned Corporate Giants in Russian Sports. *Russian Analytical Digest* 95 (2011), 8–11.
- Jokisipilä, Markku 2014: *Punakone ja vaahteranlehti*. Otava, Helsinki.
- Jokisipilä, Markku 2018: Heittopussista punakoneen kaatajaksi, amatöörikerhosta ammattilaisorganisaatioksi. *Koko kansan leijonat. Suomi-kiekon historia*. Docendo, Helsinki.
- Kukuškin, Vsevolod 2015: *Hokkei novogo vremeni. Turniry za "Kubok Kandy" / Hockey Modern Time. Canada Cup Tournaments*. Sport, Moskova.
- Lindgren, Pentti 2012: Jääkiekon tulo Suomeen. *Jääkiekon maailma 2013*. Toimittanut ja vuonna 2012 ilmestyneestä englanninkielisestä laitoksesta suomentanut Tapani Lahtinen. Readme.fi., Hämeenlinna.
- Lysenkov, Pavel 2016: Russian Hall of Fame: The house where the Big Red Machine lives. 4. toukokuuta 2016, <https://www.iihfworlds2016.com/en/news/russian-hall-of-fame/>. [Tarkistettu 4.11.2021.]
- Martin, Lawrence 1990: *The Red Machine. Soviet Quest to Dominate Canada's Game*. Doubleday, Toronto.
- Oinonen, Paavo 2015: Sinivalkoiset äänet. Teoksessa Heiskanen, Benita & Salmi, Hannu (toim.) *Kiekkokansa*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki.
- Salmi, Hannu 2015: Kiekkokansa ryhmäkuvassa. Teoksessa Heiskanen, Benita & Salmi, Hannu (toim.) *Kiekkokansa*. Kustannusosakeyhtiö Teos, Helsinki.